

Främlingen¹

Georg Simmel (1858–1918)

Att vandra innebär att vara lösgjord från varje given punkt i rummet och det är begreppsmässigt motsatsen till att vara fixerad till en sådan. Men "främlingen" som sociologisk form representerar i viss mån en enhet av dessa två egenskaper. Också i detta fall visar det sig, att rumsliga förhållanden bara i ett avseende är en förutsättning, men i ett annat en symbol, för förhållanden mellan människor. Jag avser alltså inte främlingen i den hittills gängse betydelsen av en vandrare, som kommer idag och går imorgon, utan den som kommer idag och stannar imorgon – den så att säga potentielle vandraren. Denne har – även om han inte drar vidare – inte helt övergivit den frihet från alla band som ligger i att komma och gå. Han är fixerad till en bestämd rumslig sfär, eller till en grupp vars klart definierade gränser gör den analog med en rumslig sfär. Främlingens ställning inom denna sfär bestäms emellertid väsentligen av att han ursprungligen inte tillhört den, och av att han till den medför kvaliteter, som inte härstammar, och inte kan härstamma, från den.

Den enhet mellan närhet och avstånd, som finns i varje förhållande människor emellan, har i detta fall bildat en konstellation, som mest kortfattat kan beskrivas på följande sätt: distansen inom förhållandet innebär, att den som är nära är avlägsen, medan draget av främlingskap medför, att den som är avlägsen är nära. Ty främlingskapet är en fullständigt positiv relation, en speciell form av växelverkan. Innevånarna på Sirius är egentligen inte främmande för oss, åtminstone inte i ordets sociologiska betydelse, utan de existerar överhuvudtaget inte för oss, de befinner sig bortom fjärran och nära. Främlingen är en del av själva gruppen, på samma sätt som de fattiga och de olika "inre fienderna". Han är en del vars immanens och medlemsstatus samtidigt innebär ett utanförstående och ett motsatsförhållande. Det sätt på vilket repellerande och distansnerande moment här bygger upp en form, som innebär samexistens och växelverkande enhet kan bara antydvas genom följande karakteristik, som på intet sätt är avsedd att vara uttömmande.

I hela den ekonomiska historien framträder främlingen alltid som köpman, respektive köpmannen som främling. I den mån självhushållning dominerar eller produkterna utbyts inom en i rummet begränsad grupp, behövs inga mellanhänder inom denna; köpmannen blir aktuell bara när det gäller produkter, som framställs helt utanför gruppen. Om inte personer ur gruppen beger sig till främmande platser – vilket

---

1 Ur *Hur är samhället möjligt? – och andra essäer*, inledning, urval och översättning Erik af Edholm, utgivet av Bokförlaget Korpen, Göteborg, 1981. Essän "Främlingen" är tagen med förlagets tillstånd från s. 139–145. Af Edholm har översatt från tyska, där essän, "Exkurs über den Fremden", första gången publicerad 1908, finns i *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Berlin 1968, s. 509–512.

skulle innebära att de i dessa andra trakter själva skulle utgöra de "främmande" köpmännen – *måste* köpmannen vara en främling, ty ingen annan kan försörja sig på detta sätt. Denna främlingens ställning framträder tydligare för medvetandet, när han slår sig ned på platsen för sin verksamhet i stället för att genast lämna den igen. I många fall är nämligen detta möjligt för honom bara, om han kan leva av mellanhandel. En på ett eller annat sätt slutet ekonomisk grupp, inom vilken jord och hantverk fördelats så att efterfrågan mättats, ger också köpmannen en försörjningskälla. Ty endast handeln innebär obegränsade kombinationsmöjligheter, inom handeln kan man med hjälp av intelligens alltid expandera och skapa nya öppningar, som är svåra att åstadkomma för de primära producenterna, som har en begränsad rörlighet och är hänvisade till en kundkrets, som bara långsamt kan utvidgas. Handeln kan absorbera fler människor än den primära produktionen. Till detta område hänvisas de främlingar, som i viss mån tränger in som överflödiga i en krets, där de ekonomiska positionerna redan är upptagna. Det klassiska exemplet på detta utgör de europeiska judarnas historia.

Främlingen är till själva sin natur ingen jordägare [*Bodenbesitzer*]. Jord skall då inte förstås bara i fysisk bemärkelse, utan också i överförd betydelse: en livssubstans, som är bunden till en ideell, om också inte till en rumslig, position inom den samhällliga sfären. Främlingen kan ha attraktionskraft och betydelse i alla möjliga former också inom de mest intima förhållanden mellan individer. Ändå är han, så länge han upplevs som främling, inte någon "jordägare" inför den andre.

Att främlingen är hänvisad till mellanhandel och ofta – som en sublimerad form av detta – till penningtransaktioner, ger honom den speciella egenskapen att vara *rörlig*. Då det är fråga om rörlighet inom en begränsad grupp, representerar denna egenskap den syntes mellan avstånd och närhet, som definierar främlingens formella ställning. Ty den som är fullkomligt rörlig kommer tillfälligt i kontakt med *alla* enskilda element, men är *inte* organiskt knuten till *något* av dem genom släktskapsmässiga, lokala eller yrkesmässiga band.

Ett annat uttryck för denna konstellation ligger i främlingens objektivitet. Eftersom han i grunden inte är fäst vid gruppens individuella element eller vid ensidiga tendenser inom den, konfronterar han allt detta med den "objektives" speciella attityd. Denna innebär inte ett enkelt avståndstagande eller icke-delaktighet, utan en speciell kombination av avstånd och närhet, likgiltighet och engagemang. Jag hänvisar till utläggningen – i kapitlet "Över- och underordning"² – om hur främlingar kan inta dominerande positioner i en grupp. Som typfall framstod vissa italienska staders bruk att tillkalla domare utifrån, eftersom ingen infödd undgick att bindas upp genom familjeintressen och partibildningar. Främlingens objektivitet hänger också ihop med ett tidigare nämnt fenomen, som visserligen i huvudsak, men inte uteslutande, gäller den som vandrar vidare: Han möts ofta av de mest överraskande avslöjanden och av bekännelser, som till och med kan få karaktär av bikt, om sådant som man sorgfälligt undanhåller för de närstående. Objektivitet innebär inte alls icke-delaktig-

2 Tredje kapitlet i *Soziologie*, ej översatt här. (Ö.a.)

het, ty det är något som ligger utanför både ett objektivt och ett subjektivt förhållningssätt. Istället innebär objektivitet en positivt specifik form av delaktighet. Att en teoretisk observation är objektiv betyder alltså inte alls, att själen är en tabula rasa, där tingen skriver in sina kvaliteter, utan att själen som fungerar enligt sina egna lagar är i full verksamhet. Däremot har själen rensat ut tillfälliga förskjutningar och accentueringar, vars individuellt-subjektiva variationer skulle ge fullständigt olikartade bilder av samma föremål.

Man kan också kalla objektiviteten för frihet. Den objektiva människan är inte bunden av några på förhand fastslagna teser, som i förväg skulle kunna bestämma hennes uppfattning, förståelse och bedömning av data. Denna frihet som låter främlingen uppleva och behandla också näraliggande förhållanden liksom ur fågelperspektiv, för förvisso också med sig olika farliga möjligheter. Vid uppror av alla slag tror sedan gammalt den angripna parten, att en agitation utifrån ägt rum genom främmande sändebud och uppviglare. I den mån man tror detta, innebär det att man överdriver främlingens specifika roll: han är i praktiskt och teoretiskt hänseende friare, han överblickar förhållandena mindre fördomsfullt, mäter dem mot allmänna, objektivare ideal och är i sitt handlande inte bunden av vana, pietet eller tradition.³

Den proportion mellan närhet och avstånd, som ger främlingen karaktär av objektivitet tar sig också ett praktiskt uttryck: förhållandet till honom får en *abstrakt natur*. Med främlingen har man nämligen bara vissa allmänna egenskaper gemensamt. Relationen till dem man är organiskt förbunden med byggs däremot upp, genom att man i bestämda avseenden gemensamt avviker från det som bara är allmänt. Alla förhållanden, som i något avseende är personliga, följer detta schema. Sådana förhållanden vilar inte bara på att det finns vissa gemensamma drag elementen emellan, vid sidan av individuella olikheter, som antingen påverkar relationen eller lämnar den oberörd. Den effekt som dessa gemensamma drag har på förhållandet bestäms istället väsentligen av, om det är överensstämmelser, som råder bara mellan dessa element, och som följaktligen är allmänna inåt, men specifika och oförlikneliga utåt; eller om de gemensamma dragen upplevs som gemensamma för elementen, bara därför att de är gemensamma för en grupp, eller en typ eller för hela mänskligheten. I det sistnämnda fallet uttunnas det gemensammas verkningskraft i proportion till omfattningen av den krets, som har samma egenskaper. Visserligen fungerar det gemensamma som enhetlig bas för elementen, men det hänvisar inte just *dessa* element till varandra, eftersom samma likhet skulle kunna knyta vara och en av dem samman också med alla möjliga andra. Uppenbarligen är också detta ett sätt på vilket närhet och avstånd samtidigt innesluts i ett förhållande. I den mån likheterna mellan elementen är av allmänt slag, blandas värmen i den relation de ger upphov till med ett inslag av kyla, en känsla

---

3 Där de som angrips felaktigt tror detta, beror det på de högt uppsattas tendens att urskulda de underordnade, som hittills stått i en enhetlig, nära relation till dem. Ty då de skapar fiktionen, att rebellerna egentligen inte alls var de skyldiga, utan att de bara var offer för uppvigling, och att upproret inte alls hade sitt ursprung bland dem, så urskuldade de sig själva och förnekade på förhand att resningen skulle haft någon reell grund.

av att just *denna* relation beror på en tillfällighet. De sammanbindande krafterna har mist sin specifika, centripetala karaktär.

I förhållandet till främlingen förefaller mig denna konstellation ha en ovanligt stor principiell övervikt över de individuella överensstämmelser elementen emellan, som är specifika för denna relation. Främlingen står oss nära, i den mån vi mellan honom och oss upplever likheter av nationellt eller socialt, yrkesmässigt eller allmänmänskligt slag. Han är oss fjärran, i den mån dessa likheter går utöver honom och oss, och bara binder oss samman, därför att de överhuvudtaget binder många människor samman. I detta avseende får också de mest intima relationer lätt ett drag av främlingskap. Under den första passionens stadium i erotiska förbindelser avvisar man bestämt generaliserande tankar: det har aldrig funnits någon som kan jämföras med den älskade, eller något som kan jämföras med vår känsla för denna. Ett främlingskap brukar uppstå – fast det är svårt att avgöra om det är som orsak eller verkan – i det ögonblick, då känslan av att relationen är unik försvinner. En skepsis gentemot dess värde i sig och för oss förknippas just med tanken, att man med denna relation bara fullgör en allmänmänsklig bestämmelse, att man upplever något som skett tusen gånger tidigare, och att om man inte av en slump mött denna person, så skulle någon annan fått samma betydelse för en.

Ett sådant inslag måste finnas också i de mest intima förhållanden, eftersom det som två har gemensamt kanske aldrig är gemensamt *bara* för dem, utan sorterar under ett allmänt begrepp, som innefattar också mycket annat, många *möjligheter* till en upprepning. Även om dessa möjligheter bara förverkligas i liten utsträckning, och även om vi ofta glömmer dem, så tränger de ändå här och där in som skuggor mellan människorna, som en dimma som utplånar varje begripligt ord, och som först måste liksom förtätas till fast kroppslighet, innan den kan kallas svartsjuka. Kanske är detta i många fall ett mer generellt främlingskap, och åtminstone ett som det är svårare att komma över, än det som uppstår på grund av olikheter och missförstånd. Ty det innebär, att det visserligen råder likhet, harmoni och närhet, men åtföljt av känslan, att dessa egenskaper egentligen inte är just detta förhållandes exklusiva egendom, utan någonting mera generellt, som potentiellt finns också mellan oss och ett obestämt antal andra; därför ger inte dessa egenskaper detta enda förverkligade förhållande någon inre och exklusiv nödvändighet.

Å andra sidan finns det ett slags ”främlingskap”, som utesluter just en gemenskap baserad på något allmänt, vari parterna är del. Typiskt för detta främlingskap är t.ex. grekernas förhållande till $\beta\acute{\alpha}\rho\beta\alpha\rho\sigma$ [barbaren]. Det rör sig om alla de fall, där man frånkänner motparten just de allmänna egenskaper, som man uppfattar som de enda mänskliga i egentlig mening. Här har ”främlingen” ingen positiv betydelse. Relationen till honom är en icke-relation. Han är då inte en medlem av själva gruppen – och det är i den egenskapen främlingen diskuterats här.

Främlingen som sådan är snarare *samtidigt* nära och fjärran; det följer av att relationen grundas bara på en allmänmänsklig likhet. Men mellan de båda elementen uppstår en speciell spänning, då medvetandet om, att bara ha det överhuvudtaget allmänna gemensamt, ger en speciell betoning åt det, som inte är gemensamt. Vad beträff-

far den som kommer från ett främmande land eller en främmande stad eller tillhör en främmande ras, är detta återigen inga individuella egenskaper, utan det rör sig om en främmande härkomst, som är, eller kunde vara, gemensam för många främlingar. Därför uppfattas främlingarna egentligen inte heller som individer, utan som främlingar av en bestämd allmän typ. Momentet av avstånd inför dem är inte mindre generell än momentet av närhet. Denna form ligger till grund t.ex. för ett så speciellt fenomen som den medeltida judeskatt, som utkrävdes i Frankfurt, men också på andra platser. Medan den skatt som betalades av de kristna borgarna, varierade i enlighet med deras respektive förmögenhetsställning, var skatten för varje enskild jude fastslagen en gång för alla. Denna orörlighet berodde på att juden innehade sin sociala ställning i egenskap av *jude*, inte som bärare av ett bestämt sakligt innehåll. I skattehänseende var varje annan borgare ägare av en bestämd förmögenhet, och hans skatt kunde följa dess förändringar. Juden var däremot som skattebetalare i första hand jude, och därigenom fick hans ställning i uppördshänseende en invariabel karaktär. Allra tydligast framträder detta naturligtvis, när till och med dessa individuella bestämmingar, vars individualitet begränsas av den stela oföränderligheten, försvinner, och främlingarna betalar en genomgående enhetlig personskatt.

Trots att främlingen är infogad i gruppen på ett oorganiskt sätt, så är han en organisk medlem av gruppen, vars enhetliga liv innefattar det särskilda sätt på vilket detta element bestäms. Men vi kan inte beskriva den egenartade enhet, som denna position innebär, på annat sätt än att den är sammansatt av ett visst mått närhet och ett visst mått avstånd. Dessa egenskaper finns i viss utsträckning inom alla relationer, men när de förekommer i vissa proportioner och i ett inbördes spänningsförhållande, ger de upphov till det formella förhållandet till "främlingen".

Översättare: Erik af Edholm